

СТЕФАН ГЕРМЛІН

Стефан Гермлін (нар. 1915 року) — відомий німецький поет, прозаїк, есеїст (живе в НДР). Автор поетичних збірок «Дванадцять балад про великі міста» (1945), «Політ голуба» (1952), «Мансфельдської ораторії» (1951), прозових творів «Час спільності» (1949), «Оповідання» (1966) та ін. Лауреат премій Генріха Гейне та Державної премії НДР.

У ТЕМНОМУ СВІТІ

ОПОВІДАННЯ

З Германом Р. я познайомився влітку 1933 року. Той, хто нас звів, одразу ж пішов. Надворі було ще зовсім видно, в розчинене вікно повівало прохолодою. Ми сиділи перед своїми кухлями пива, з радіоприймача над нашим столиком гриміла маршова музика. В невеличкій пивниці тієї надвечірньої години, крім нас, нікого не було. Господар за прилавком ліниво полоскав пивні кухлі. Між ним і нашою розмовою немовби стояла гуркітлива стіна. Якісь невідомі люди прислали до мене, в керовану мною підпільну групу, Германа Р. Це був новий інструктор.

Відтоді ми зустрічалися часто, власне, щотижня. Іноді Герман на якийсь час зникав. Я здогадувався, що він здійснював нелегкі, пов'язані з ризиком операції, і з нетерпінням чекав шифрованої листівки, з якої мав довідатися, коли та де хотів він зі мною поговорити — в зоопарку, на Потсдамерштрассе чи біля Александерплац. Раз чи двічі згадував він у розмові Амстердам, Париж — міста, яких я тоді ще не бачив і назви яких звучали для мене як щось фантастичне. Дотримуючи наших правил, я ніколи не розпитував його про те, що торкалося його особи, його діяльності, його подорожей. Коли якась подія чи ситуація була мені незрозуміла, він на мить задумувався, схиливши набік свою гарну голову. В такі хвилини його погляд ставав немовби неуважним, але так здавалося тільки тому, що він зосереджувався на чомусь дивовижному, доступному лише його зорові. Він пояснював тихим, квапливим, а часом нерішучим голосом, і його пояснення були бездоганні й переконливі, бо додавали до низки доказів багато несподіваних, невідомих мені фактів. Я любив, більш

того — обожнював Германа Р.; майже мій ровесник — старший лише на кілька років — він був значно досвідченіший, сміливіший за мене.

Конспірація має свої закони, і звичайно ми бачилися дві-три хвилини. Завжди поспішаючи, Герман кидав: «Бувай...», дружньо підморгував і вже крутив педалі свого велосипеда. Іноді наша зустріч тривала лише якусь мить. Це бувало тоді, коли Герман приносить матеріалу для моєї групи — кілька листівок або видрукувані на тонюсінковому папері газети чи інші тексти, замасковані під рекламний проспект. Одного разу це була нова, видана за кордоном книжка Генріха Манна. В таких випадках ми зустрічались у визначену хвилину в одному з шенеберзьких парків чи на лаві в Тіргартені. Кожен мав велосипед і портфель. Мій був порожній. Ми непомітно обмінювались портфелями і роз'їжджались.

Іноді в Германа знаходився час. Тоді ми, ведучи велосипеди, робили нескінченні прогулянки по нічному Берліну — від Штегліца до Курфюрстендам і звідти вздовж Шарлоттенбурзького шосе до Декоративного парку й ще далі на північ. Ми весь час розмовляли. Мені не заважало те, що про Германа я нічого не знав — ні про його минуле, ні де він жив, навіть не знав, чи то було справжнє його ім'я — Герман Р. Найбільше говорили ми, звичайно, про політику, про підготовку нацистів до війни, лютневій битві в Парижі й Відні, арешти, про неминучу революцію. Сперечалися про книжки, концерти, виставки, бокс. Часом заходила мова і про дівчат. Герман був знайомий з моєю подругою, що працювала в моїй групі. Не знаю, чи він когось кохав; про дівчат він говорив без благоговіння, але й без хвальковитих натяків, що їх так полюбляють молоді люди і які завжди викликають у мене огиду. Двічі чи тричі він згадував свою молодшу сестру, простодушно захоплюючись нею.

— Оце дівчина! — вигукував він.

А раз додав, жартівливо зиркнувши на мене:

— З вас була б добра пара...

Я збентежився, бо голос його звучав серйозно.

— Ви, мабуть, схожі одне на одного? — запитав я, аби не мовчати.

— Не знаю. Думаю, що схожі... — І ми звернули розмову на інше.

Бувши молодими, на сучасну нам дійсність ми дивились серйозніше за багатьох своїх однолітків, прагнули змінити цю дійсність і водночас кохали, не здогадуючись, що нас чекало безладдя, нестерпний біль, розчарування і смерть. Ми боролись, як могли, але ще не знали гаразд, з ким мірялися силою.

Про арешт Германа я довідався пізньої осені 1935 року, за кілька місяців до того, як виїхав за кордон. Про обставини арешту ніхто нічого не знав. Достеменно не знали й того, де сидів Герман; можливо, на Принц-Альбрехтштрассе. В нашому районі більш нікого не заарештували. Я був певний, що Герман не назвав жодного прізвища. Та іншого від нього ми й не чекали.

В подальші роки я іноді чув уві сні його то квапливий, то нерішучий голос, бачив Германа в якихось країнах, якихось містах, під бомбами, в бараці табору. Риси Германового обличчя дедалі втрачали чіткість, проте я завжди впізнавав те обличчя. Воно було пустотливе, задумливе чи спотворене й мертво.

Невдовзі після закінчення війни, повернувшись до Німеччини, я відвідав у розбитому Берліні виставку документів та фотоматеріалів

про німецький рух Опору. На одній із стін я раптом побачив обличчя Германа Р. Воно виринуло з туману збільшеної фотографії і водночас з глибин моєї пам'яті. Скупі рядки під портретом свідчили, що 1940 року Германа Р. розстріляно в Бухенвальді. Тоді я і вирішив щось написати про нього, зберегти усмішку з цієї фотографії. Багато з тих, що знали його, були ще живі, і багато живих ще думали про нього... Я також зустрічався з ним, хай і недовго, і мій обов'язок — розповісти про нього. От тільки я не уявляв собі, як це зробити. Справа була не дуже термінова, але весь час стояла переді мною і раз у раз будила спогади. Досліджуючи долю інших друзів, я намагався розвідати щось і про Германа, але безуспішно. Те, що розповіли мені двоє чи троє його товаришів по табору, мало що прояснювало.

Проте зволікати з цим я вже не міг, коли через кілька років задумав написати невелику книжку про людей мого покоління, що боролися проти Гітлера й загинули в цій боротьбі. Тоді я взявся за Плутарха і вперше після школи перечитав Лівія та Светонія, знаходячи в прозі цих істориків те, що варто наслідувати: змальовуючи своїх героїв, вони відмовилися від фальшивого пафосу й недоречного багатослів'я. До списку борців я включив і Германа.

Пошукавши Германових родичів, я встановив, що його мати ще під час війни вмерла в Берліні, а сестра, та сама сестра, про яку він часом говорив мені з такою похвалою і надією, жила за кордоном; два роки тому вона вийшла заміж за британського офіцера й перебралася з Берліна до Лондона. Тепер вона звалась місіс Юнг; мені дали її адресу.

Я пояснив своє прохання в досить докладному листі. Образ Германа, писав я, має бути рельєфним, а для цього мені потрібні деякі факти, що стосуються його дитячих та юнацьких років, того періоду його життя, який передував нашій зустрічі. Тому, мовляв, я прошу дозволити мені ознайомитися з листами й документами, якщо вони, звичайно, збереглися. Я висловлював надію, що моє прізвище відоме їй, оскільки її брата зв'язувала зі мною дружба. «Ця дружба, — писав я, — очевидно, буде запорукою того, що Ви допоможете мені здійснити мій задум».

Відповідь не забарилась. Моє прізвище, — прочитав я, — не раз доводилося чути авторці листа, вона пам'ятає ту теплоту, з якою її брат говорив про мене, проте їй не хочеться випускати з рук дорогої пам'ятки, а виготовлення копій — справа нелегка; коротше кажучи, вона вважає за краще колись поговорити про це в Лондоні, бо приїжджати до Берліна вона найближчими роками не збирається. Я подумав, що з нею буде нелегко.

Місяців через три довелось мені в службових справах поїхати до Лондона. Я заздалегідь повідомив про це місіс Юнг. Від передвоєнних років я не був у цьому місті, з яким мене багато що зв'язувало і яке я добре знав, але не відчував до нього особливої прихильності. Воно було мені як дуже далека родичка.

З вокзалу я поїхав до невеличкого готелю в Кенсінгтоні. Справу, що була, власне, приводом для моєї подорожі, я швидко залагодив і наступного ранку зателефонував місіс Юнг.

— Так, це я, — озвався голос. — Чого ви бажаєте?

Я мовчав збентежений, і голос вів далі:

— Пробачте, звичайно, я знаю, хто ви й чого бажаєте. Я часто думала про ваш лист.

— Чи не могли б ми... — почав я, але голос перебив мене.

— Герман розповідав мені часто про вас, — промовила вона неквапно. — Тобто не так часто, бо ми зустрічалися рідко, я і мати бачили його вряди-годи й гаразд не знали, чим він займався. А вашого імені він ніколи не називав, просто говорив про певного друга. і коли ви написали, я здогадалася, що той друг — ви.

— Так, той друг — я.

Вона говорила то квалливо, то нерішуче. Скоро я помітив, що, слухаючи її голос, затамовую дух, сподіваючись почути інший голос, глибший і твердіший, той, що одного разу сказав: «З вас була б добра пара...»

— Я дуже хотів би поговорити з вами про Германа.

— Боже мій, — вимовила вона, — як давно це було. Ох, Герман, мій старший брат... Він сушив собі голову, як допомогти людям, хотів змінити світ. А потім сталося нещастя, якого ніхто не міг передбачити.

— Він думав і про вас, — сказав я. — Саме про вас він думав. Він...

— Я знаю, що ви маєте на увазі, — перебив мене голос. — Тепер стало відомо багато такого, про що тоді не знали.

— Може, ми могли б зустрітися, місіс Юнг, — правив я своє. — Я охоче завітав би до вас.

У трубці щось зашаруділо.

— На жаль, сьогодні я не можу, — сказав голос по паузі. — Цілий день зайнята.

— А завтра? — запитав я. — Чи післязавтра?

— А ви настирливий, голубчику! — В її голосі вчувалася іронія. Я стрепенувся, бо чув тепер Германів голос, хоч говорила жінка, його сестра, що, мабуть, була на нього схожа, що нею він пишався і вже уявляв її поруч зі мною.

— Навіщо цей поспіх? Навіщо взагалі усе це знову витягати на божий світ? Мертвим треба дати спокій. Всі ми тоді натерпілись біди.

— Я прийду до вас, коли ви скажете, — почав я вже злитися, — завтра чи післязавтра чи й ще пізніше. Візу видано мені на два тижні.

— Я бачу, вас не так легко спекатися. — Голос звучав удавано весело, але я чув у ньому тільки роздратування. — Слухайте, у себе вдома я не можу прийняти вас. Нам краще зустрітися в місті. Сьогодні ввечері, о восьмій. — Вона назвала мені ресторан в Сохо.

— О восьмій буду там, — сказав я. — Ви мене знайдете. На моєму столику лежатиме «Файненшл таймс». Не думаю, що в цей ресторан усі приходитимуть із фінансовою газетою.

Вона засміялась і поклатла трубку.

Не знаючи, як згаяти час, я згодився піти з своїм другом Д. в клуб «Севіл»; довго ходив по Олбені, роздивляючись, хто там коли жив, почитав газету в Гайд-парку і за десять хвилин до восьмої зайшов у ресторан, де вже було повно відвідувачів. Офіціантові я сказав, що чекаю даму. Попиваючи «кампарі», я не спускав ока з дверей. Було майже пів на дев'яту, коли офіціант підійшов до мого столика і сказав, що, мабуть, це мене просить до телефону дама; будь ласка, цим коридором і нагору, там кабіна.

— Мені справді прикрэ, — мовив голос. — Але я боюсь, що не зможу прийти...

— Я схоче зачекаю вас годину-другу.

— Я все продумала... — вела вона далі. — Мені не хотілося б приходити. Тільки розхвилююсь. Взагалі, справа давня, навіщо все це ворушити...

— Я в боргу перед ним, — сказав я. — Невже ви не розумієте?

— Дуже добре розумію вас, — мовив голос. — Але сумніваюсь, чи розумієте мене ви. Моє життя змінилося, і взагалі тепер усе інакше. Я навіть рада, що так вийшло. Коли ви напишете про Германа і ваша книжка з'явиться у нас, то я ще й неприємності матиму. — Голос тепер не мав нічого спільного з тим, другим. Він долинав з якоїсь крижаної далини і нараз урвався.

— Мені здається, — сказав я, — що ви зовсім даремно турбуєтесь. Хто запідозрить вас у зв'язках з якимсь Германом Р., якщо ви цього не хочете?

— О, скільки є людей, що люблять сунути носа в чужі справи! Хіба ви цього не знаєте? Тут багатьом відомо, що я німкеня, що приїхала з Берліна, та й моє дівоче прізвище знають.

В мені наростала глуха, холодна неприязнь.

— Не вірю, що ви це кажете всерйоз. Я заради Германа прибув до Лондона, звичайно, не тільки заради нього, але насамперед він привів мене сюди.

— Я справді жалкую, — бринів голос, — щиро жалкую. До вас я відчуваю симпатію, хоч ви один з тих, хто тільки й робить, що копається в минулому й не дає спокою світові.

— Який світ ви маєте на увазі? — запитав я. — Напевно, в світі жилося б спокійніше й краще, коли б такі люди, як Герман, могли щось сказати. Але його вбили.

— Не хочу з вами сперечатися, — відповів голос, — не хочу переконувати. Але на мене не розраховуйте.

— Стривайте, стривайте, — захвилювався я. — Ви тільки подумайте...

— Я все сказала, — відрубав голос. — А втім, ще одне... Власне, цього я не хотіла вам говорити. Та, мабуть, буде краще, коли ви знатимете. Після того, як Германа заарештували, він більше не вірив у це.

— У що він більше не вірив? — запитав я, відчуваючи, як поза спиною в мене мороз пішов.

— Ну, в це не вірив, — почув я в трубці, — у свої ідеї, у ваші ідеї. У все це більше не вірив. Не вірив, що є в цьому сенс. Я бачилася з ним у в'язниці перед тим, як перевели його до Бухенвальду, і він мені сам це сказав.

— Ви брешете! — не витримав я. — Тепер ви вдруге губите його. Але це вам не вдасться!

— Не треба патетики, — озвався голос. — На добраніч!

У трубці клацнуло, загуділо, зашепотіли невиразні голоси...

Відчиняючи двері телефонної kabіни, я спіткнувся об поріг. Не пам'ятаю, як дійшов до свого столика. Думки роїлися в голові, і я ні на чому не міг зосередитись. Замовив ще один «кампарі». Офіціант приніс вино й сказав:

— Мені здається, та дама хоче ще раз поговорити з вами.

Я кинувся до телефонної kabіни.

— Мені справді не хочеться, щоб ми розсталися ворогами, — промовив голос. — Ви ідеаліст і не можете збагнути, що нормальні

люди прагнуть влаштувати своє життя так, як того вимагає час. Не сердьтєся на мене...

— Я вже сказав вам, — не слухав я її, — ви удруге губите його. Аджє тоді виказали його ви...

Знову зашептали голоси. Між нами залягло вперте, гнітюче мовчання.

— Так, — нарешті вимовила місіс Юнг. Знову пауза і потім: — Що ви знаєтє? Ви нічогісінько не знаєтє, ви, з своїм тупим ідеалізмом. Хоч я була на шість років молодша за Германа, протє мала досить глужду, щоб зрозуміти, чим він займався і чим цє пахло. Я не хотіла його смерті, як ви собі уявили, він же мій брат. Його просто треба було провчити, щоб думав і про свою сім'ю. Аджє тоді всі говорили про охоронний арешт, щоб в'язні могли схаменутись і влитись в новє суспільство. Я не хотіла, щоб через нього мене виключили з гімназії, не хотіла зіпсувати своє життя. Мати до самої смерті нічого не знала про цє. Та й він ні про що не здогадувався...

Я поволі одвів трубку од вуха, повісив її. Потім розплатився і вийшов з ресторану.

Начє вві сні, бродив вулицями. Часом зринала в голові страшна думка, що Герман міг запідозрити мене. Прокидаючись то тут, то там, напівпритомний, я впізнавав якусь вулицю, якийсь майдан.

З вікон «Лайєнс-корнер-хауса» лилися звуки джазу. На Парк-Лейн темними звірами принишкили перед під'їздами великі «ролс-ройси». Зібравшись біля експрес-кафе, сміялись і співали молоді люди. В півтемряві почувся чийсь голос: «Не забувайте нас, сер!» Придивившись, я побачив чоловіка, — він стояв нерухомо, втупивши погляд кудись вдалину. На грудях у нього висіла табличка. Я підійшов ближчє і прочитав: «People living in a world of darkness desperately need your help»¹. Нижчє, меншими літерами, було написано: «The Royal School for the Blind, Leatherhead, Surrey»². Я пошукав у кишенях, знайшов кілька шилінгів.

Над містом висів ковпак з куряви, світла та гуркоту. В нічному небі — відблиск вогнів далеких вулиць. Над головою вили реактивні двигуни. Я відчував, що дєсь у далекій далині вирушив мені назустріч тихий, тупий біль. Щоб пройти всю відстань, треба багато часу. Але я не сумнівався, що той біль зрештою дійде до мене.

*З німецької переклав
Олекса СИНИЧЕНКО*

¹ «Людям, що живуть у світі темряви, вкрай потрібна ваша допомога».

² «Королівська школа для сліпих, Лєтерхед, Суррей» (англ.).